

סנדל המסומר

ואין זה עיקר הקושי. בירושלאמי (פ"ו ה"ב) ניתנים טעמים אחרים לתקנה ולפי ההסבר הרגיל אין להבינם כלל: "מפני מה גזר על סנדל המסומר? יש אומרים שהיו רואות ראשו, ומפילות (קרבו העדוה: "שהיה שנון כחרכ ברקיה ולטושה והיו גרתעות ומפילות"). ויש אומרים שהיו שומעות קולו ומפילות ("שהמהלך בו משמיע קול גדול ונרתעות ומפילות"). באור זה שונה לגמרי ממה שנאמר בבבלי. לפי זה לא תפחד מפני האויב גרם אלא הסנדלים עצמם. אכן מקרה מוזר שפיסת מחכת מבריקה או רעש משונה הם שגרמו אסון גדול כל כך ונגלגלם גם אסון איסור כללי. הירושלמי מוסיף שלפי הדעה הראשונה האיסור הל רק על סנדל שבו בולט החלק השנון והמבריק, אח"כ הוא שואל: "ולא בשעת השמד גזרו? מפנין שעבר השמד יהא מותר? ו" והוא עונה: "לא עמד בית דין וביטל" (ק"ע): "ועכשיו אין כח ביד ב"ד לכטלו שהיו הראשונים גדולים בתכמה וכמונין ואע"פ שנתבטל הטעם אפ"ה צריך ב"ד הגדול בתכמה ובמנין לכטלו". אך שאלת הירושלמי תמוהה. אם המהומה גרמה לאסון, מדוע יש לבטל את הגזרה לאחר השמד? וכי בימינו לא פרצו מהומות בתוך קהל צפוף?

דחה לקביעת עובדה היסטורית אחת — אשר נעלמה כנראה מעיני המפרשים — כדי לפתור את כל החידות. אמוראי שני התלמודים לא הזכירו את העיקר — שהיה בעיניהם מן המפורסמות — שהסנדל המסומר היה חלק ממזי הקרב והגללים של החייל הרומאי או היווני. עיין באיכה רבה ב"ד (לפי גירסת הערוך, ערך גלגס): "ועושיין רושם במסמרות הגלגסין שלהן בקרקע בית המקדש". וגלגס הוא "קאלגה" הלטיני ועיין בערך, ערך "אות", בשם מדרש ילמדנו: "היו מנעליהם מסומריין והיו עושיין רשומות ברצפה". וכן מספר יוספוס במלהמות היהודים פרק נ, א' 8 על שר-מאה שנכנס להיכל בסנדליו המסומרים מסמרים צפופים והדים והיזק ברצפה. "קאלגה" הוא הנעל של החייל הרומאי ובי עלי דרגות ציפוף אה מסמרותיו בכסף או בזהב. גם החיילים הסוריים נעלו נעליים ממין זה. (עיין בדברי פליניוס 33, 3, 14, וכן במקורות אחרים.)

מכאן שסנדלים אלה היו חלק מתחמושתם של אותם החיילים שמפניהם הסתתרו היהודים בימי השמד במערות ונבזקיפים. יהודים נעלו סנדלים רגילים. אחת לאלף קרה בודאי שגם לוחם יהודי היה נעול סנדל מסומר. נחאר לעצמנו קהל יהודים פליטים, נחבאים באחת המערות מפני האויב. יום אחד מצאו בפחת המערה עקבות נעלים אשר היו בשימוש צבא האויב, למרבה האסון הולינו עקבות אלה מן המערה והלאה, כאמור "נחפף סנדלו של אחד מהם". ופליטי חרב אלה, אשר בלאו הכי פחדו פחד מוות מפני כל עלה נידה, בודאי העלו מיד על דעתם

סנדל המסומר

המשנה בשבת דף ס' ע"א: "לא יצא איש בסנדל המסומר" (בשבת). זוהי גזרה מוזמן השמד, מחקופת המלהמות ביונים או ברומאים. טעם הגזרה מעורפל ונבגמרא דנים על כך:

"מאי טעמא? אמר שמואל: שלפי הגזרה היו (רש"י): "כני אדם הנשמשים מן הגזירה היו" והיו נחבאים במערה ואמרו הנכנס יכנס היוצא אל יצא. נחפ סנדלו של אחד מהן, כסבורין הם אחד מהן יצא וראוהו אויבים ועכשיו באים עליהן. דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים. רבי אילעאי בן אלעזר אומר: ... שמעו קול מעל גבי המערה כסבורין היו שבאו עליהם אויבים, דחקו וכו'. רמי בן יחזקאל אמר: כבהכני"ס היו יושבין, שמעו קול וכו' דחקו זה בזה וכו'. באותה שעה אמרו: אל יצא אדם בסנדל המסומר... ומעשה כי היה בשבת היה".

לדעת כל האמוראים הנ"ל בא האסון על הפליטים בגלל מהומה שקמה. על סבת המהומה יש שתי דעות: לפי האחת הסכימו הנחבאים שאיש לא יעזב את המערה, כדי להסתיר את מחבואם. לאסונים נעל אחד מהם את נעליו שלא כדרך ובגלל העקבות המשוננים אזתם פחד שמא נתגלה מחבואם. ואז קמה המהומה הקטלנית. לפי הדעה השנייה קמה המהומה כתוצאה מקולות שונשמעו — מדובר במערה או כבהכני"ס, בו נאספו הפליטים.

אך מכל מקום הסנדלים המסומרים הם שגרמו לגודל האסון. רגילים לפיש שבדוחק שנוצר רמסו זה את זה בעליהם ואילו הסנדלים לא היו מסומרות, היו האבדות קטנות יותר.

אך בעצם מפורקפך מאד אם באמת דוקא הסנדלים יכולות לגרום לעיקר האסון. אם קהל גדול מצופף במקום צר ופורצת מהומה קורים אסונות וקראנו ושמענו על כך לא פעם, אך מה ג'ה, ולסנדלים? ידוע שקרן אסונה בימי כפרים בבתי-כנסת ואז דוקא אסורים במנעל! אם המונים דוחקים ונדחקים מתוך פחד-מות וממסים כולם לפרוץ דרך אל פתח — אין זה משנה הרבה אלה נעליים הם נעליים. אך במקרה הגדול אין ספק שהנעליים הן שגרמו שהרי אסור לצאת בסנדל המסומר בשבת.

המשנה בשבת דף ס' ע"א: "לא יצא איש בסנדל המסומר" (בשבת). זוהי גזרה מוזמן השמד, מחקופת המלהמות ביונים או ברומאים. טעם הגזרה מעורפל ונבגמרא דנים על כך: "מאי טעמא? אמר שמואל: שלפי הגזרה היו (רש"י): "כני אדם הנשמשים מן הגזירה היו" והיו נחבאים במערה ואמרו הנכנס יכנס היוצא אל יצא. נחפ סנדלו של אחד מהן, כסבורין הם אחד מהן יצא וראוהו אויבים ועכשיו באים עליהן. דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים. רבי אילעאי בן אלעזר אומר: ... שמעו קול מעל גבי המערה כסבורין היו שבאו עליהם אויבים, דחקו וכו'. רמי בן יחזקאל אמר: כבהכני"ס היו יושבין, שמעו קול וכו' דחקו זה בזה וכו'. באותה שעה אמרו: אל יצא אדם בסנדל המסומר... ומעשה כי היה בשבת היה".

שקרב, אך התכרה שביום שבת אין מנו להם היא אשר גרמה לפחד הנורא אשר הביא עליהם את הקטל הגדול. לכן הגבילו את איסור היציאה בסנדל המסומר לשבת וי"ש. רק אחר כך התיעצו מתחתיו ואוהביו "ביום ההוא לאמר: כל אדם אשר יבוא אלינו למלחמה ביום השבת נלחם בו ולא נמות כולנו כאשר מאנו אחינו במחבואים" (שם, שם מ). אך את התקנה קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם כמצבת-עד לזכר אלה אשר באו לעזרת ה' בגבורים ונפלו על קדוש שמו ותורתו.

שהייל רומאי גילה את מחבואם והסתלק להביא את חבריו כדי להשמיד יושבי המערה וכמוכן קמה מהומה ובה רבו כל כר האכזדות. אך זאת היתה אועקת שוא. העיקבות היו של לחם יהודי אשר באיון דרך שהיא השיג סנדלים מסומרים מצבא האיוב והתקשט בהם. סנדליו אלה בלבד גרמו לאסון ולא סנדליו הפליטים בתור המערה.

לפי המסורת האחרת גרמו לאסון לא עקבות הסנדל המסומר אלא קולות צעדי הנערל בהם, אותו לחם צעד בסנדליו בקול גדול פתח המערה, וישוביה חשבו שהנה חיייל האיוב גילום ובאו להשמידים. ואין הכבל, לענין זה, אם המעשה היה במערה או בבית הכנסת.

גם מסורת הירושלמי היא מעין זאת. לפי הדעה האחת "שהיו רואות ראשו ומפילוח" אחום הפחד בראותם את מסמרות הפסח שבראש הג'ג'ס. היות וירכתי מערה כרוגל נמוכים מפה, לא ראו הנשים היושבות שם מן הלחם העובר בפמח אלא את ראשי סנדלין, וסברו שהייל האיוב לפנייהם — ולפי הפירוש של "שהיו שומעות קולו ומפילות" שוב גרם רעש צעיר הגלגם לפחד.

ככל המקרים היה סנדל מסומר גורם הקטל, אך לא בסנדלים נהרגו האנשים. ידוע שבשעת מלחמה מתאמצים הצדדים להבייל ברורות בין הצבאות כדי לא לגרם לאגדל-למוסיה בשעת קרב. נוסף לכך התרחקו יהודים בשעת שמד באופן טבעי מכל מנהג שנהגו אותם הגויים שבאו עליהם להשמידים. מכאן מובן ומוצדק הוא שהמעשה, כפי שסופר במקורות הנ"ל גם להטלת איסור על נעילת סנדל המסומר ומובנת גם כן שאלת הירושלמי: "ולא בשעת השמד גורו? מכיון שעבר השמד רחא מותר?"; שהרי שוב אין הגיון לאסור זה שנים רבות לאחר סיום המלחמה ועל כך עונה הירושלמי כאמור לעיל, המגיד שואלת אה"ל מדוע תל האיסור דוקא בשבת ועונה "מעשה כי הוה, בשבת הוה".

מכאן אני משער שמקור התקנה ותחילתה הם במקומות המכבים. בספר המכבים א' ב' ל"ב נאמר: "...ויערכו עליהם מלחמה ביום השבת... ויאמרו לא נצא ולא נעשה דבר המלך לחלל את יום השבת וימהרו לעשות אהם מלחמה. ולא ענו להם ולא השליכו עליהם אבן ולא סחמו את המחבואים, באמרם נמות כולנו כחמנו עדים לנו השמים והארץ כי בלא משפט חספנו. ויערכו עליהם מלחמה בשבת וימותו הם ונשיהם ובניהם ומקניהם כאלף נפש אדם" (ועיי' ילינק, בית המדרש ח"א עמ' 139). יתכן מאד שהאסון המתואר בתלמודים קרה באותה תקופה. לו היה הדבר ביום חול, היו אחרים עוין להגן על נפשותיהם מפני האיוב